

UDK 811.163.4:929Radojević D.
Pregledni rad

Aleksandar RADOMAN & Adnan ČIRGIĆ (Podgorica)

Institut za crnogorski jezik i književnost – Podgorica
adnan.cirgic @icjk.me
aleksandar.radoman @icjk.me

DANILO RADOJEVIĆ KAO MONTENEGRIST

U ovome prilogu dat je osvrt na filološki rad akademika Danila Radojevića. Radojević pripada generaciji crnogorskih autora koji su odbacujući uvriježena shvatanja tradicionalističke nauke trasirali puteve moderne montenegristike. Njegova naučna interesovanja su široka, pa je svojim radovima dao značajan doprinos u više disciplina – književnoj istoriografiji, folkloristici, jezikoslovlju, kulturologiji, arhivistici, etnologiji, heraldici... U književnoistorijskim radovima Radojević pokazuje široko obrazovanje i posvećenost osvjetljavanju nepoznatih ili manje poznatih segmenata našega književnoga i kulturnoga nasljeđa.

Ključne riječi: *Danilo Radojević, montenegristika, istorija književnosti, jezikoslovlje*

Za razliku od današnje Crne Gore, u kojoj postoje neophodni društveno--istorijski okviri i institucije za bavljenje crnogorskom kulturnom baštinom, donedavno nije bilo ni društvenih uslova ni institucija crnogorskih koje bi mogle uposliti naučnike i kulturologe željne proučavanja i afirmacije sopstvene prošlosti. No izgleda da ni institucije ni društveni uslovi nijesu u tome presudni. Da nije tako, ne bi se moglo govoriti o paradoksu da je Crna Gora imala više reprezentativnih predstavnika iz oblasti montenegristike u doba kad ta nauka nije imala društvenu verifikaciju i podršku, no što ih ima danas – u vrijeme povraćene državne nezavisnosti i makar verbalnoga zalaganja za očuvanje sopstvenoga nacionalnog i državnog identiteta. Istina, sve je više doktora i magistara po Crnoj Gori, no sve je manje i osnovnoga poznavanja sopstvene kulturne prošlosti i sve manje stvarnoga doprinosa crnogorskoj kulturi. Zbog svega toga svako se valjano istraživanje i danas mora oslanjati na montenegriste starije generacije, koji su utirali put i državnoj nezavisnosti i zvaničnoj afirmaciji montenegristike.

Jedan od značajnijih predstavnika te generacije, i dalje vrlo aktivan, jeste Danilo Radojević.

Danilo Radojević brat je Radoja Radojevića – poznatoga začinjavca nauke o crnogorskoj samobitnosti. No nije to ono što njega čini značajnim jer Danilov rad nije ostao u senci bratovljeve djelatnosti. Teško je zamisliti kakvu sintezu o crnogorskoj kulturologiji, istoriologiji, njegošologiji, arhivistici i sl. – bez oslonca na studije i radove Danila Radojevića. Za razliku od današnjih suviše usko specijalizovanih i prilično neznavenih i površnih naučnih i kulturnih djelatnika, predstavnici starije generacije morali su kompenzirati sve ono što je institucionalno nedostajalo Crnoj Gori. Stoga su bili aktivni u svim segmentima društvenih nauka – i kao istoričari, i kao književni kritičari, i kao jezikoslovci, i kao književni istoričari, a neki od njih – poput Danila Radojevića – bili su aktivni i kao književnici. Njegov je književni rad ostao u senci naučnoga rada, što je bilo i realno očekivati kad se zna koliko je malo bilo i tada i danas onih koji su se bavili afirmacijom Crne Gore i njene kulturne prošlosti. Taj književni rad neće biti povod ni ovoga teksta.

Danilo Radojević rođen je u Mokrome, kraj Šavnika, 1932. godine. Filološki fakultet i magistraturu završio je u Beogradu, a na Sveučilištu u Zagrebu stekao je zvanje doktora humanističkih nauka. Do danas je objavio 18 monografskih publikacija, priredio 14 knjiga te nekoliko desetina studija, eseja i novinskih članaka.¹ O njegovu radu Krsto Pižurica je zapisao: „Danilo Radojević je znani nam crnogorski književnik i kulturni poslanik koji je već duže vremena prisutan na crnogorskoj kulturnoj i društvenoj sceni. On je jedan od najangažovanijih crnogorskih intelektualaca što utkivaju sebe u savremena crnogorska previranja i utiču na tokove društvene svijesti današnje Crne Gore. Danilo sa svojim bratom Radojem spada u najuži krug onih kulturnih radnika koji rade na revitalizaciji crnogorske državnosti i vaspostavljanju samobitnosti crnogorskoga naroda i njegove nacije. Visoko obrazovan i učen Danilo Radojević imponuje crnogorskoj intelektualnoj eliti koja se, u svojoj grčevitosti, oslobađa retardirane prošlosti i trasira nove puteve crnogorskoga društvenog i kulturnog života.“² Kao i brat mu Radoje, za takav rad Danilo je Radojević bio „nagrađen“ zabranom objavljivanja radova 1972. godine (tzv. Bijela knjiga).³ No i prije te zvanične zabrane, njima je objavljivanje u Crnoj Gori praktično bilo onemogućeno, pa su svoje stavove mogli iznositi

¹ Opširnije o tome videti u: Ljiljana Lipovina-Đorđević, *Bio-bibliografija Danila Radojevića*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.

² Krsto Pižurica, „Njegoš (i oko njega) u naučnikovome ogledalu“, u knjizi Danila Radojevića, *Studije o Njegošu*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011, str. 7.

³ Videti: Vojislav P. Nikčević, *Jezikoslovne studije*, Centralna narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2004, str. 8–10.

samo u ondašnjim hrvatskim časopisima (koji su takođe uskoro proglašeni nacionalističkim). Na šednici CK SK Crne Gore, 24. XII 1971. godine, konstatovano je: „Crnogorski separatisti Danilo i Radoje Radojević i Vojislav Nikčević objavljivali su svoje tekstove u onim glasilima u Hrvatskoj u kojima su, prema sadašnjoj ocjeni tih sredina, nacionalisti imali bitnog uticaja. Izgovor je bio da su za njih glavna sredstva informisanja u Crnoj Gori zatvorena, što je tačno.“⁴

Premda je po svojem obrazovanju u prvome redu istoričar književnosti i filolog, Radojević se od početaka bavljenja naukom, kako je već rečeno, uspješno ogledao i u drugim naučnim disciplinama – kulturnoj, političkoj, vojnoj i crkvenoj istoriji, arhivistici, heraldici, jezikoslovlju... Sagledan s ove distance čini se da se naučni opus Danila Radojevića, zapravo, u kontinuitetu izgrađivao oko zanemarenih, tabuiziranih pitanja crnogorske istorije i kulture. Tako već na samome početku njegove naučne karijere, krajem šezdesetih godina XX stoljeća, sriječemo niz kritičkih i polemičkih radova vezanih za crnogorsku istoriju, jezik i kulturno nasljeđe koje je publikovao u značajnim južnoslovenskim časopisima toga vremena. Već 1967. godine objavljuje kritički osvrt na izdanja Leksikografskoga zavoda u Zagrebu de uočava brojne primjere izostanka važnih jedinica vezanih za crnogorsku kulturnu i političku istoriju. I ne samo to, da je riječ o tendencioznome postupanju Radojević potcrtava primjerom odsustva jedinice *Crnogorci* iz prvoga izdanja *Enciklopedije Leksikografskoga zavoda*, iako su data objašnjenja za sve druge nacije. Radojević upozorava: „Kao logična posljedica ovakvog stava redaktora Enciklopedije, potpuno je izostao prijedlog crnogorske istorije i svih crnogorskih duhovnih tekovina do sada! Znači, jedini Jugoslovenski leksikografski zavod nije obradio u posebnoj jedinici političku i kulturnu istoriju čitavog jednog naroda!“⁵ Na sličan način, osvrnuo se i na pojavu prve knjige ambiciozno zamišljenoga državnog projekta *Istorija Crne Gore*. Konstatujući da je riječ o značajnoj sintezi, Radojević ipak najviše prostora u svojem osvrtnu posvećuje analizi manjkavosti te knjige, posebno dijela *Istorije* čiji je autor Jovan Kovačević. Navodeći brojne primjere nedosljednosti i oskudnih saznanja koje Kovačevićeva radnja nudi, Radojević posebnu pažnju posvećuje problemu narodnosne pripadnosti slovenskih plemena koja su naselila prostor bivše rimske provincije Prevalis, ukazujući na zablude tradicionalističke historiografije, čiji je izdanak i Kovačević, koja je po svaku cijenu dokazivala da je riječ o Srbima. Analitički i dokumentarno

⁴ Danilo Radojević, „Čupićeva verzija 'Bijele knjige““, *Dukljanski horizonti*, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 1995, str. 196.

⁵ Danilo Radojević, „Enciklopedijske nedosljednosti“, *Književne novine*, br. 294, Beograd, 1967, str. 8.

obesmišljavajući takve tendencije, Radojević zaključuje: „Znači, ako ne polazimo od romantičarskih pretpostavka o životu i odnosima raznorodnih slavenskih plemena koja su došla na Balkan i imala različita imena, od kojih su neka i danas poznata (...), onda nećemo živjeti u maglama terminoloških odrednica romantičarske historiografije.“⁶ U zagrebačkoj *Kritici* Radojević 1969. godine publikuje dva amblematična teksta. U prvome od njih, „Neistoriska paradoksanja o Dukljaninu“⁷, kroz osvrt na predgovor prvome crnogorskom izdanju *Ljetopisa Popa Dukljanina*, koje je za prestižnu Biblioteku „Luča“ Grafičkoga zavoda priredio dr Slavko Mijušković, lucidno razotkriva mehanizme marginalizovanja najstarijih perioda crnogorske prošlosti i najvažnijega domaćega izvora za crnogorsku istoriju do sredine XII stoljeća. Minucioznom analizom postojećih izvora i literature, u tome obimnom osvrtu, Radojević je manirom istinskoga erudite opovrgao brojne nelogičnosti i netačnosti Mijuškovićeva tendencioznog historiografskog domišljanja čiji je jedini interes bio da „novom interpretacijom“ *Ljetopis* prilagodi poželjnoj historijskoj vizuri kontinuiteta srpske idejne i državne tradicije na prostorima današnje Crne Gore. U drugome radu, objavljenom u *Kritici* 1969. godine, „Kontinuitet jedne antinacionalne (antidržavne) politike“⁸, polemišući sa stavovima Mitra Pešikana, Radojević piše o posebnostima crnogorskoga jezika i problemima s kojima se suočava pod pritiskom nametnute, unifikatorske jezičke norme. U vremenima kad je i sami pomen crnogorskoga jezika imao prizvuk neoprostive jeresi Radojević je imao i građanske hrabrosti i naučnoga rafinmana i intuicije da formuliše, nažalost, i danas podjednako aktuelan sud: „Crnogorski lingvisti, pa i Pešikan (...) – služili su istome, unitarističkome duhu belićevske epohe (osjećali su se kao nekada država i crkva, bili su podržavani od režima, pa su se ponašali u jeziku kao tvorci zakona o prekršajima: proturali su laž da dirati u jezik – znači dirati u jedinstvo!). Tako su za posljednjih pedeset godina olako gazili sve osobenosti crnogorskog jezika, trudili se da sve poravnaju i podrežu (pod tim pritiskom mnogi crnogorski intelektualci stvarali su kompleks da je crnogorski jezik arhaičan, primitivan).“⁹

Ovim kratkim osvrtom na rani kritički angažman Danila Radojevića namjera nam je bila da ukažemo na neke paradigmatične topose njegova naučnoga postupka i stila. Tokom decenija predanoga istraživačkoga rada

⁶ Danilo Radojević, „Povodom prve knjige *Istorije Crne Gore*“, *Svaranje*, br. 5, Titograd, 1968, str. 514.

⁷ V. Danilo Radojević, „Neistoriska paradoksanja o Dukljaninu“, *Kritika*, br. 6, Zagreb, 1969, str. 370–377.

⁸ Danilo Radojević, „Kontinuitet jedne antinacionalne (antidržavne) politike“, *Kritika*, br. 8, Zagreb, 1969, str. 583–587.

⁹ Isto, 585.

Radojević je otvorio i problematizovao brojna pitanja vezana za crnogorsku političku, vojnu i kulturnu istoriju. Nekim od tih pitanja nerijetko se i vraćao, pa je njima posvećivao i djela monografskoga karaktera. Primjera radi, višedecenijski trud i pionirski posao na osvjetljavanju zapretane povijesti Crnogorske pravoslavne crkve, preporučio ga je da bude autor jedinice „Crnogorsko-primorska mitropolija“ za drugo izdanje Enciklopedije Jugoslavije, a ta ga je iz poznatih kuhinja beskrupulozno napadana jedinica ponukala na dalji naučni angažman, što je rezultiralo pojavom kapitalne knjige *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori: crkveno-povijesne rasprave*.¹⁰ Teme crnogorskih potuđenika i uzroka nestanka crnogorske države 1918. godine, kojima se kontinuirano više decenija u brojnim studijama bavio, iscrpan leksikografski opis dobiće u knjizi *CXIV godina i ličnosti (1827–1941). Prilog leksikonu ličnosti koje su doprinijele nestanku crnogorske države*.¹¹ Višedecenijsko bavljenje proskribovanim autorima, Sekulom Drljevićem i Savićem Markovićem Štedimlijom, Danilo Radojević će takođe zaokružiti posebnim izdanjima njihovih djela.¹²

No u ovome prilogu više pažnje ćemo posvetiti Radojevićevoj filološkoj radu, odnosno njegovu književnoistorijskoj opusu. U tome opusu, pored značajnih monografija, studija i ogleada o raznovrsnim fenomenima crnogorskoga književnoga nasljeđa, posebno mjesto pripada i priređenim izdanjima. Pored dva izdanja Njegoševa *Gorskoga vijenca*¹³, *Antologije crnogorske revolucionarne poezije*¹⁴, dragocjenog dokumentarnog svjedočanstva *Pisma Vuku Karadžiću* Vuka Popovića¹⁵, te dijela zaostavštine Radoja Radojevića¹⁶ i već

¹⁰ V. Danilo Radojević, *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori: crkveno-povijesne rasprave*, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 2000. Drugo izdanje publikovala je Dukljanska akademija nauka i umjetnosti 2010. godine.

¹¹ V. Danilo Radojević, *CXIV godina i ličnosti (1827–1941). Prilog leksikonu ličnosti koje su doprinijele nestanku crnogorske države*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2011.

¹² Dr Sekula Drljević, *Politička misao. Izabrana djela*, uvodna studija, izbor tekstova i dokumentarnih priloga dr Danilo Radojević, Podgorica, 2007; Dr Danilo Radojević, *Tri zabranjene knjige Savića Markovića Štedimlje*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2008.

¹³ Petar II Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, priredio Danilo Radojević, Školska knjiga, Zagreb, 1981; Petar II Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.

¹⁴ „Antologija crnogorske revolucionarne poezije“, izbor Danilo Radojević, u knjizi: *Jugoslavensko pjesništvo NOB i revolucije: SR Bosna i Hercegovina, SR Crna Gora, SR Hrvatska, SR Srbija*, Spektar, Zagreb, 1983.

¹⁵ Vuk Popović, *Pisma Vuku Karadžiću*, priredio Danilo Radojević, CID, Podgorica, 1999.

¹⁶ Radoje Radojević, *Mučenici*, priredio Danilo Radojević, Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2005; Radoje Radojević, *Osporavana kultura: kritike i polemike*, priredio Danilo Radojević, Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2006.

pominjanih knjiga Sekule Drljevića i Savića Markovića Štedimlje, Radojević je crnogorsku književnu historiografiju i folkloristiku zadužio finalizovanjem antologijskoga izbora crnogorskih narodnih basni *Kad je sve zborilo*¹⁷ njegova rano preminuloga brata Radoja, za koji je Danilo napisao predgovor i pogovor, publikovanjem antologijskoga izbora crnogorskih narodnih priča *Potopno vrijeme*¹⁸ te osobito priređivanjem rukopisa *Tužbalica* Vuka Vrčevića¹⁹, za koji je napisao i instruktivan predgovor. Kad se zna da je taj etnološki, folkloristički, književno i jezički neprocjenjiv Vrčevićev rukopis na objavljivanje čekao cijelih 118 godina, značaj Radojevićeve izdanja postaje i očitiji.

Dvojici crnogorskih pisaca Radojević je posvetio posebnu pažnju – Petru II Petroviću Njegošu i Mirku Banjeviću. Dok je njegova magistarska radnja tretirala probleme vezane za Njegoševo književno djelo, u doktorskoj disertaciji odbranjenoj na Filozofskome fakultetu u Zagrebu 1978. godine pozabavio se genezom stvaralaštva Mirka Banjevića. Radove o Njegošu Radojević je počeo objavljivati od 1967. godine, a kruna njegova njeošološkoga rada su dvije knjige – *Studije o Njegošu* (Beograd, 1974)²⁰ i *Studije o Njegošu. Njegoševa raskršća* (Podgorica, 2011).²¹ Ova druga knjiga nije tek novo izdanje, već po svemu nova cjelina. Ona zapravo predstavlja izbor tekstova, objavljenih u periodičnim publikacijama i zasebnim knjigama, koje je Radojević napisao i objavio tokom višedecenijskoga bavljenja njeošološkim temama. Knjiga sadrži dvanaest studija i ogleđa u kojima se ispituju različiti aspekti Njegoševa stvaralaštva, recepcija Njegoševa djela u kritičkoj literaturi te donose savremeni primjeri zloupotrebe Njegoševa djela. Sastavljena je iz dvije cjeline. U prvu, naslovljenu „Studije o Njegošu“ ušle su tri studije publikovane u knjizi *Studije o Njegošu* 1974. godine. Studije „Geneza Njegoševe estetike“, „Problemi etike u Njegoševu *Lažnome caru Šćepanu Malom*“ i „Komentari *Gorskoga vijenca*“ iz ovoga dijela knjige svaka na svoj način osvjetljavaju neke od osnovnih problema njeošologije. Autor pokazuje zavidnu upućenost u obimnu literaturu o Njegošu, vješto pomjerajući fokus na pojedine čvorišne probleme tri Njegoševa najznačajnija djela, ispravljajući

¹⁷ *Kad je sve zborilo. Crnogorske narodne basne*, izbor Radoje Radojević, predgovor i pogovor Danilo Radojević, Biblioteka „Luča“, knj. 61, NIO „Pobjeda“, Titograd, 1979.

¹⁸ *Potopno vrijeme. Crnogorske narodne priče*, izbor Radoje Radojević i Danilo Radojević, predgovor i pogovor Danilo Radojević, Biblioteka „Luča“, knj. 67, NIO „Pobjeda“, Titograd, 1982.

¹⁹ Vuk Vrčević, *Tužbalice*, priredio Danilo Radojević, NIO „Pobjeda“, Titograd, 1986; Vuk Vrčević, *Tužbalice*, drugo, prošireno izdanje, priredio Danilo Radojević, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011.

²⁰ Danilo Radojević, *Studije o Njegošu*, Književna zajednica „Petar Kočić“, Beograd, 1974.

²¹ Danilo Radojević, *Studije o Njegošu. Njegoševa raskršća*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011.

zablude tradicionalističkih tumačenja i donoseći nove analize najvažnijih mjesta. U drugome dijelu knjige, naslovljenom „Njegoševa raskršća“ nahode se tekstovi raznorodna obima i žanra – od radova o recepciji Njegoševa djela do osvrta na djela Isidore Sekulić, Anice Savić-Rebac, Vojislava P. Nikčevića i Milovana Đilasa te svjedočenja o primjerima zloupotrebe Njegoševa djela u prošlosti i sadašnjosti. No centralno mjesto u tome dijelu knjige pripada obimnijoj studiji „O pojavi lika Miloša Obilića kao mitskoga junaka u svijesti Crnogoraca“, prvobitno objavljenoj 1987. godine u časopisu *Ars*. Akribično analizirajući mnoštvo izvora i literature, Radojević u toj prelomnoj studiji osvjetljava genazu pojave mitskoga lika Miloša Obilića u Crnoj Gori, superiorno dokazujući da do Petra II Petrovića Njegoša o Obiliću u narodnoj svijesti Crnogoraca nema ni pomena. O značaju te studije na posredan način svjedoči i činjenica da je i u novijim radovima vodećih crnogorskih folklorista u potpunosti uvažena Radojevićeva argumentacija, makar i bez navođenja njegove studije u spiskovima literature. Meritoran sud o ovoj Radojevićevoj knjizi izrekao je književni historičar Krsto Pižurica: „I u knjizi *Studije o Njegošu*, (...) Radojević pokazuje visoku kulturu i informisanost ne samo o Njegošu, već i o vremenskome kontekstu života i pjesničkoga djela vladike Rada.“²²

Najveći dio radova vezanih za izučavanje crnogorske književne baštine Radojević je sabrao u svojim knjigama, no mi ćemo se ovom prilikom detaljnije osvrnuti na one naslove u kojima su teme iz književne historije dominantne. Riječ je o knjigama *Crnogorska literatura i tradicija*²³ i *Od književnog do povijesnog*.²⁴

U knjizi *Crnogorska literatura i tradicija* Radojević je objedinio devetnaest priloga, raznovrsnoga tematskog usmjerenja, opsega i žanra – od kompleksnijih studija o *Kraljevstvu Slovena* Popa Dukljanina ili pojedinim vrstama usmene književnosti do kraćih oglada o poeziji Stefana Mitrovića, Janka Đonovića ili Aleksandra Lesa Ivanovića, držeći se pritom hronološkoga reda i nastojeći da osvijetli najznačajnije fenomene crnogorske literature.

Na samome početku knjige nalazi se studija „*Kraljevstvo Slovena* Popa Dukljanina“, prvobitno objavljena u *Zadarskoj reviji* 1990. godine. Kao što smo već pomenuli, Radojević se problematikom naše najstarije sačuvane hronike iz XII vijeka bavio još od 1969. godine, objavivši do danas znatan broj radova o različitim pitanjima vezanim za *Kraljevstvo Slovena*,²⁵ pa se

²² Krsto Pižurica, isto, str. 7.

²³ Danilo Radojević, *Crnogorska literatura i tradicija*, Montenegrin P.E.N. Centre, Cetinje, 1993.

²⁴ Danilo Radojević, *Od književnog do povijesnog*, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 2003.

²⁵ Up. Danilo Radojević, „Neistoriska paradoksanja o Dukljaninu“, *Kritika*, br. 6, Zagreb,

ta studija može posmatrati kao sinteza njegovih proučavanja hronike. Pisana svedenim, enciklopedijskim stilom, raspravljajući o pitanjima rukopisa i redakcija, a prije svega o istorijskim i literarnim vrijednostima hronike, ta studija donosi sveobuhvatan uvid u problematiku, osvjetljavajući značaj i domete, istorijske koliko i književnoistorijske, naše najstarije srednjovjekovne hronike. U zaključku rada Radojević veli: „Dukljaninova ambicija bila je velika, da registruje i ocijeni bitne događaje i aktere, od vremena dolaska Gota i Slavena na Balkansko poluostrvo do pišćevog vremena. *Kraljevstvo Slavena* nesumnjivo dokazuje da su pretci Crnogoraca imali jak smisao za istorijsko predanje, koje je, što je u prirodi usmene predaje, doživljavalo različite transformacije, dopune i odstupanja; djelo je, dakle, kako i sam autor saopštava, velikim dijelom narodna istorija.“²⁶

U radu „Mleci kao simbol kod naših stvaralaca“, analizirajući prikaz Mletaka u djelima Petra II Petrovića Njegoša, Stefana Mitrova Ljubiše i Radovana Zogovića, odnosno prateći transformaciju stereotipa o Drugom, Radojević daje značajan doprinos imagološkim propitivanjima u našoj književnoj historiografiji. Poredeći tretman Mletaka u djelima ta tri autora, on suptilno objašnjava sličnosti i razlike – od Njegoševe zaokružene slike o Mlecima kao simbolu otuđenosti, preko Ljubišina bogaćenja te semantike snažnom nijansom konfesijske distingviranosti, do Zogovićeve povratka na Njegoševu simboliku, s naglašenom univerzalizacijom osnovnoga motiva.

Ogledom „Narodni duh u poslanicama Petra Prvog“, prvi put objavljenim u knjizi *Crnogorska literatura i tradicija*, Danilo Radojević je dao enciklopedijski preciznu analizu života i djela Petra I Petrovića Njegoša, s posebnim osvrtom na njegove poslanice, za koje konstatuje kako se „izdvajaju širinom misli, razvijenom metaforikom i vještinom gradiranja svoga unutrašnjeg osjećajnog svijeta, kao i bogatstvom opisa dramatičnih zbivanja, počev od porodičnog života do krupnih bitaka“.²⁷

Vraćajući se nepresušnoj temi Njegoševa književnoga djela, Radojević u eseju „Istraga kao dramski osnov“, koji je zapravo dio predgovora izdanju *Gorskoga vijenca* priređenog 1985. godine, pravi otklon od tradicionalističkoga

1969, str. 370–377; Danilo Radojević, „Pop Dukljanin: prilog bibliografiji *Kraljevstva Slovena*“, *Stvaranje*, br. 8–9, Titograd, 1986, str. 1233–1236; Danilo Radojević, „Smisao sporova nekih istoričara oko izvora za staru crnogorsku istoriju“, *Ars*, br. 1, Cetinje, 1987, str. 41–46; Danilo Radojević, „Problemi izučavanja *Kraljevstva Slavena*“, *Monitor*, br. 333, str. 52–53 i br. 334, str. 52–53; Danilo Radojević, „*Kraljevstvo Slavena*“, *Monitor*, br. 348, Podgorica, 1997, str. 46–47; Danilo Radojević, „Zapis na marginama *Kraljevstva Slavena*, u knjizi: *Opet crnogorske teme*, DANU, Podgorica, 2009, str. 108–115.

²⁶ Danilo Radojević, *Crnogorska literatura i tradicija*, Montenegrin P.E.N. Centre, Cetinje, 1993, str. 14.

²⁷ Isto, str. 22.

pristupa problemu „istrage poturica“, posmatrajući ga s aspekta motivacije samoga teksta, a ne s aspekta njegove istoričnosti.²⁸ Na primjerima iz teksta *Gorskoga vijenca* on pokazuje na koji je način Njegoš oko toga motiva izgradio dramski sukob potcrtavajući njegov značaj za homogenizaciju nacije i izbjegavanje „cijepanja bića“, ali i kao primjer borbe sušednim, porobljenim narodima. Sa sličnom suptilnošću, na nešto široj osnovi, tome problemu u crnogorskoj književnoj historiografiji pristupao je i Božidar Pejović.²⁹ Kako se u posljednje vrijeme, čak i kod dobrih poznavalaca našega književnog nasljeđa, sve češće može čuti teza o Njegoševu antiislamizmu, ovde ćemo navesti i malo opširniji stav kojim Radojević zaključuje svoj esej, ali, po našem mišljenju, i precizno i ubjedljivo stavlja tačku i na taj problem: „Posebno treba naglasiti da Njegoš nikada nije ispoljio mržnju prema muslimanima. Naprotiv, on je cijelim svojim moćnim literarnim djelom tragao za korijenima konflikata među ljudima. Smatrao je da je čovjek, kao potomak anđela (Adam) koji je progan na Zemlju, te kao usamljeno i sebi prepušteno biće – dužan da se bori za ostvarivanje odnosa u kojima će svaki pojedinac i narod biti slobodni. Prilazeći ljudima moralnim kriterijumima, oštro je naglašavao da 'laktom vjere, glupost čojka mjeri'.³⁰ Ta njegova široka tolerancija nije u koliziji s njegovim osuđivanjem muhamedanstva kada se ono, u jednom istorijskom trenutku, izjednačilo s nosiocima najsurevije agresije.“

U prilogu „Epistolarna kazivanja Vuka Popovića“ Radojević osvjetljava lik i djelo Rišjanina Vuka Popovića, sakupljača crnogorskoga usmenog nasljeđa, čije djelo je „značajno za istorijska, etnografska, lingvistička, kulturološka i druga izučavanja crnogorske prošlosti“. Time je Radojević, nakon što je iz arhiva SANU publikovao rukopis *Tužbalica* Vuka Vrčevića, crnogorskoj naučnoj javnosti približio i drugoga poznatog saradnika Vuka Stefanovića Karadžića, dotad sakrivenog velom anonimnosti Karadžićevih zbirki usmene književnosti. Obimnu građu dragocjene Popovićeve korespondencije s Karadžićem upravo je Radojević prvi izdvojio i sakupio u knjizi *Pisma Vuku Karadžiću*.³¹ A ta su pisma, kako s pravom u eseju konstatuje Radojević, ne samo izvanredno svjedočanstvo o tri decenije (1836–1864) društvenoga, političkoga i kulturnoga života Crne Gore, već i trag otuđenja crnogorske kulturne baštine, budući da je Popović, osim građe iz usmene

²⁸ O istoričnosti „istrage poturica“ završnu riječ dao je Vojislav P. Nikčević u knjizi *Istraga poturica – mit ili stvarnost*, Almanah, Podgorica, 2001.

²⁹ Up. Božidar Pejović, „Tragedija unifikacije u *Gorskom vijencu*“, u knjizi: *Problemski ogleđi*, Svjetlost, Sarajevo, 1974, str. 38–50.

³⁰ Danilo Radojević, *Crnogorska literatura i tradicija*, Montenegrin P.E.N. Centre, Cetinje, 1993, str. 29.

³¹ Vuk Popović, *Pisma Vuku Karadžiću*, priredio Danilo Radojević, CID, Podgorica, 1999.

književnosti koju je Karadžić utapao u svoje zbirke, Karadžiću slao i vrijedne rukopisne i štampane crkvene knjige. Ocjenjujući vrijednost epistolarnih kazivanja Vuka Popovića, Radojević zaključuje: „Pisma Vuka Popovića predstavljaju veoma značajan dio crnogorske epistolarne literature, što je rezultat njegovog pripovjedačkog dara i moći zapažanja. On je uspio ostvariti veći broj portreta iz crnogorskog političkog života i ratničke povijesti. Naročito je vrijedna ona opšta slika koju pisma sadrže, o Crnogorcima toga nemirnoga perioda, u kojemu su vođeni veliki ratovi protiv osvajača, a u samoj Crnoj Gori dolazilo do političkih konflikata.“³²

Ogledom „Etički problemi u djelu S. M. Ljubiše“, objavljenome u značajnome zborniku Crnogorske akademije nauka i umjetnosti *Stefan Mitrov Ljubiša* 1976. godine, Radojević je ponudio jedan opšti osvrt na etičke probleme u Ljubišinu djelu. Polazeći od premise da su u osnovi Ljubišinih pripovjedaka najčešće problemi koje rađa borba za slobodu pojedinaca i društva, Radojević na nizu primjera iz Ljubišina djela problematizuje fenomene borbe, sloge, izdaje, nasilja i morala u Ljubišinu opusu. Dotičući i pitanja eksplicitne poetike Stefana Mitrova Ljubiše, Radojević sumira svoje analize stavom da „Ljubišina etička misao ima dva osnovna toka: a) afirmacija pozitivnih moralnih principa i djela, i b) otvorena, aktivna borba protivu zla, nepravde, izdaje i svega što se uključuje u borbu za negiranje moralnih svojstava čovjeka. Pošto je svaka individua na frontu borbe za moralno ostvarenje, nužni su mudrost, junaštvo, čojstvo i stalna spremnost da se djeluje za kolektivni interes, jer je služenje ciljevima ostvarivanja naroda, njegovog duhovnog, moralnog i istorijskog trajanja – najviši moralni princip.“³³

Radojević nije propustio da se osvrne ni na djelo četvrtoga klasika crnogorske književnosti XIX vijeka – Marka Miljanova Popovića, kojemu je posvetio ogled „Literarni otpori Marka Miljanova“. Kao i u drugim svojim osvrtima na književne fenomene, autor i ovđe djelo sagledava u kontekstu vremena u kojemu je nastalo, analizirajući u prvome redu motive njegova nastanka, vezanost za društveni ambijent sredine iz koje potiče te u njemu izložen aksiološki sistem. Osim tih pitanja koja se tiču imanentne strukture Popovićeve djela, Radojević detaljno raščlanjuje i Popovićeve društveni angažman, osvjetljavajući razloge njegova razlaza s Knjazom i naglašavajući da je čak i u tim okolnostima kučki vojvoda iz rodoljubivih pobuda odbio da bude zastupnik tuđih interesa okrenutih protiv crnogorske države i njenoga suverena. U zaključku toga priloga Radojević konstatuje da „djelo Marka Miljanova Popovića afirmiše najviše moralne vrijednosti, pa je izdaja data

³² Danilo Radojević, *Crnogorska literatura i tradicija*, Montenegrin P.E.N. Centre, Cetinje, 1993, str. 39.

³³ Isto, str. 45.

samo kao uzgredna pojava, kao tamna pozadina široke narodne borbe za ideal slobodnog življenja.³⁴

U eseju „Lik Crnogorke u drami *Balkanska carica*“ Radojević podseća na genezu motiva rascjepa u dinastiji Crnojević koja je dovela do islamizacije Staniše Crnojevića i pada crnogorske srednjovjekovne države. Radojević prati prisustvo toga motiva od usmene pjeme *Ženidba Maksima Crnojevića*, preko *Dike crnogorske* Sima Milutinovića Sarajlije i Njegoševa *Gorskoga vijenca*, ukazujući na neke motivske sličnosti s Danteovom *Božanstvenom komedijom*, da bi u fokus svojega ispitivanja smjestio *Balkansku caricu* Nikole I Petrovića. Autor eseja s punim pravom dokazuje da je odstupajući od varijanata motiva prisutnih u nabrojanim djelima Nikola I – u prvome redu iz rodoljubivih pobuda – za glavnoga junaka svoje tragedije odabrao Crnogorku. I upravo u dubokoj etičnosti toga lika te u nekim idejama drame, a ponajviše onoj o „vjeri u sopstvene snage za očuvanje slobodne egzistencije“, Radojević prepoznaje svježinu i aktuelnost djela, ne propuštajući da naznači i njegove formalno-stilske mane.

U ogledu „Riječ o časopisu *Zapisi*“ Danilo Radojević osvrće se na časopis nesumnjiva značaja za crnogorsku nauku i kulturu pokrenut između dva svjetska rata. Autor iznosi sud da je najznačajniji dio toga časopisa zapravo izvorna građa koja je u njemu objavljivana, a u centar interesovanja postavlja pitanje kako je u tome časopisu interpretirana crnogorska istorija, pravno nasljeđe, jezik i književnost u odnosu na crnogorsko nacionalno biće insistirajući prije svega na etičkim aspektima. On s pravom daje zamjerku što se u znatnom broju historiografskih radova objavljenih u tome časopisu Crnogorci shvataju kao regionalni fenomen. Ipak, opšta ocjena časopisa je povoljna: „Značaj časopisa *Zapisi* za crnogorsku kulturu je veliki. Njime je, između dva svjetska rata, u vrijeme potpunog brisanja Crnogoraca, već samim kvantitetom objavljene građe, postavljeno pitanje njihovog nacionalnog identiteta.“³⁵

Studija „Cetinjski Brijest i Belveder kao pjesnički motivi“ okrenuta je problemima crnogorskoga međuratnoga pjesništva. Autora prije svega zanima koliko je to pjesništvo uspjelo „kao transponirani, umjetnički, izraz jednog istorijskog stanja i odnosa“. Impuls buntovništva, reakcije na eksploataciju, torture i moralno unižavanje Radojević ilustruje primjerom poeme *Brijest* Mirka Banjevića, posvećene kultnome cetinjskom toposu, Brijestu pod kojim su se okupljali glavari i pod kojim je kralj Nikola dijelio pravdu, a koji je posiječen 1937. godine. Kako primjećuje Radojević: „M. Banjević u poemi *Brijest*,

³⁴ Isto, str. 55.

³⁵ Isto, str. 68.

kroz sudbinu toga spomenika personificira položaj crnogorskoga naroda.“ Na sličan način reagovao je i Radovan Zogović kad je potaknut policijskom torturom, hapšenjima i mučenjima crnogorskih komunista 1936. godine napisao poznatu pjesmu „Internacija Crne Gore“. Nakon Belvederskih demonstracija (1936) i njihova krvavog gušenja od strane žandarmerije, pjesničkim otporom tom nasilju oglasili su se Savo Dragojević, Janko Đonović i Mirko Banjević, pa Radojević kroz analizu pjesničkih postupaka i osobnosti svakoga od tih autora i njihovih ostvarenja ponaosob, precizno ilustruje istorijski ambijent i načine na koji su crnogorski međuratni pisci pružali pjesnički otpor režimskome nasilju.

Iako nešto šire zasnovan, ogled „Skadarsko jezero inspiracija pjesnika“ svojim središnjim dijelom takođe je usmjeren na osvjetljavanje crnogorske međuratne poezije. Radojević podseća na korpus crnogorskih narodnih legendi koji se vezuje za Skadarsko jezero i konstatuje da je ono bilo istovremeno „izvor dobra, straha i patnja“. Polazeći od premise da je crnogorska socijalna literatura najpotpunije odrazila stanje obespravljenosti crnogorskoga naroda u versajskoj Jugoslaviji, Radojević kroz analizu pjesama *Skadarsko jezero* Mirka Banjevića i *Kontrabandžije* Janka Đonovića lucidno pokazuje na koji je način ideja o regulaciji Skadarskoga jezera našla odjeka u crnogorskoj međuratnoj poeziji i kako su crnogorski pjesnici toga doba iskazivali svoju misao o ugroženosti cijeloga društva.

Crnogorskim pjesnicima Radojević je posvetio još četiri priloga u knjizi *Crnogorska literatura i tradicija* – obimniju studiju „Intelektualno i emotivno jezgro poezije Radovana Zogovića“ te kraće osvrtne „Zapis o djelu Janka Đonovića“, „Pjesnički govor Stefana Mitrovića“ i „Lirika Aleksandra Ivanovića“. Dok je prvi rad kompleksnije strukturiran pokušaj da se da cjelovit uvid u poetiku Radovana Zogovića, koju Radojević lapidarno definiše kao „angažovanost za ugroženog i uniženog čovjeka“, preostala tri eseja pisana su svedenim, enciklopedijskim stilom i prepoznatljivom erudicijom autora s namjerom da u najkraćim crtama ošeneče ključne poetičke smjernice tri značajna crnogorska lirika.

Posljednji blok knjige čine četiri rada iz oblasti crnogorske usmene književnosti. U prvome od njih, „Najstarije crnogorske legende“, Radojević se nadovezuje na istraživanja Anice Savić-Rebac, Radmile Fabijanić i Radoja Radojevića dajući pregled najstarijega ciklusa crnogorskih narodnih legendi, o caru Dukljanu i tragajući za istorijskim i mitskim slojevima u njemu. Opsežnije studije „Crnogorske narodne basne“, „Crnogorske narodne priče“ i „Crnogorske tužbalice“ prvobitno su publikovane kao predgovori antologijama basni, priča i tužbalica. Svaka od njih predstavlja sveobuhvatan književnoteorijski i književnoistorijski uvid u konkretni žanr usmene

književnosti. Radojević i u tim radovima pokazuje sve kvalitete svojega naučnoga postupka – izvanredno poznavanje kako šire problematike, geneze i poetike pojedinih žanrova, tako i društvenoistorijskih okolnosti pojave i razvoja tih žanrova u crnogorskoj sredini.

Positivan sud o knjizi *Crnogorska literatura i tradicija* izrekao je njen urednik, Pavle Mijović u „Riječi urednika“, objavljenoj u prvome izdanju knjige: „U ovoj knjizi Danila Radojevića dublje se i izdalje otkrivaju porivi ka nasilnom zauzimanju našeg duhovnog prostora i pobiranju njegovih bogatih plodova. Pisac knjige je pjesnik, ali svoj pjesnički jezik pretače u racionalno prozno štivo uspješno vrjednujući literarne ostavštine uzornih veterana crnogorske moderne. Čitalac će u njoj, nadam se, s lakoćom to zapaziti i naslutiti puteve koji su Crnogorce kroz besprimjerno žrtvovanje sebe, vodili sve većem istanjivanju i zametanju tragova i korijena. Treba ovom piscu odati priznanje što je ispravno usmjerio svoja istraživanja u oblasti našeg duhovnog nasljeđa.“³⁶

Književnoistorijski ogleđi dominiraju i u Radojevićevoj knjizi *Od književnog do povijesnog*. U prvome dijelu knjige, naslovljenom „Književne teme“, nahodi se dvanaest priloga iz oblasti filologije. Problemski ogleđ „O nekim nerealnim problemima s nacionalnim i internacionalnim u književnosti“, objavljen u zagrebačkoj *Kritici* 1969. godine, raspravlja o teorijskoj ravni tretmana nacionalnog i internacionalnog, raščlanjujući neke od suptilnih modela negacije crnogorske književnosti. Problemskoga su karaktera i ogleđi „Elementi poetike crnogorske socijalne literature“ i „Crnogorska književnost između regionalnog i nacionalnog“. Dok je u prvome dat enciklopedijski sveden i informativan opis poetičkih i estetičkih osnova crnogorske socijalne literature, u drugome se autor kritički osvrće na antinacionalnu kulturnu politiku u Crnoj Gori poslije II svjetskog rata i posebno na tretman crnogorskoga književnoga nasljeđa u prvih nekoliko kola prestižne Biblioteke „Luča“, u kojima je crnogorska književnost tretirana kao regionalni fenomen srpske literature, da bi tek od IX kola Biblioteka i podnaslovom i koncepcijom bila nacionalno definisana kao „Antologija crnogorske književnosti“. Ostali radovi u ovom bloku knjige *Od književnog do povijesnog* kraći su osvrti na određene literarne i kulturne fenomene, kao što su primjeri zloupotrebe Njegoševa djela, zapisi o Mažuranićevu djelu, poemama Mirka Banjevića, novelistici Radovana Zogovića, proznome opusu Nikole Lopičića te poeziji Janka Đonovića i Radmile Nikčević-Brajović. Segment knjige posvećen književnim temama Radojević zaključuje osvrtima na dvije knjige iz domena filologije.

³⁶ Pavle Mijović, „Riječ urednika“, u knjizi: Danilo Radojević, *Crnogorska literatura i tradicija*, Montenegrin P.E.N. Centre, Cetinje, 1993, str. 3.

U tekstu „Crnogorska epika u studiji Radovana Zogovića“ osvrće se na opsežnu studiju Radovana Zogovića štampanu kao predgovor *Antologije crnogorskih epskih pjesama raznih vremena*. Radojević afirmativno piše o Zogovićevu priređivačkom poduhvatu i književnoistorijskoj analizi predloženoj u predgovoru, pa zaključuje: „U studiji koja prati izbor, Zogović nije uopšteno govorio o izabranim pjesmama, već je napravio ogroman napor izvršivši pojedinačnu estetsku analizu (odabranih pjesama), a preko njih i crnogorske epike uopšte. Zaustavljajući se analitički na nosećim mjestima, pokazao je kako treba čitati epiku, što je u njoj zadržalo trajnu poetsku draž i za domaće čitaoce modernog senzibiliteta, kao i za one iz drugih kultura.“³⁷ U osvrtu „Inicijativa za normiranje jezičkog unitarizma“ Radojević kritički analizira *Rječnik (i) jekavizama srpskog jezika* Branislava Ostojića i Dragomira Vujičića, odnosno predgovor toj knjizi čiji je autor Branislav Ostojić. Primjećujući da se pod vidom objektivnih naučnih analiza u tome tekstu zapravo kriju očite političke tendencije, Radojević navodi veliki broj nedosljednosti, netačnosti i krivih interpretacija u pristupu materiji te zaključuje: „Igrajući jezičkog demokratu, Ostojić neće da vidi da je jedini put normiranja crnogorskog jezičkog izraza – tretiranje njegove dijahrone cjelovitosti, dakle i jezičke tradicije, potvrđene višestoljetnom literarnom upotrebom, što je dobilo svoj moderni oblik tokom XIX vijeka...“³⁸

Filološkim temama Danilo Radojević se bavio i u drugim svojim knjigama – *Dukljanski horizonti*,³⁹ *Crnogorci na limesu*⁴⁰ i osobito u knjizi *Opet crnogorske teme*.⁴¹ U svim tim radovima zrcali se prepoznatljiv postupak i stil autora, čiji je ključni pokretački cilj – osvijetliti nepoznate slojeve crnogorskoga književno-jezičkoga nasljeđa i raskrstiti sa starim nametnutim zabludama o njemu. Kao što je iz ovoga osvrta na Radojevićev filološki rad razvidno njegova interesovanja su široka, i kreću se od propitivanja teorijskih, estetskih, ontoloških i etičkih dimenzija književnoumjetničkoga djela do konkretnih analiza književnih fenomena u rasponu od srednjovjekovnih tekstova i usmenoknjiževne ostavštine do vrhova crnogorske međuratne socijalne literature i savremenih literarnih tokova. Posebno mjesto u Radojevićevu filološkome opusu pripada centralnoj figuri crnogorskoga književnog kanona – Petru II Petroviću Njegošu, kojemu je posvetio na desetine pojedinačnih radova, dva priređena izdanja i dvije knjige. Radojevićevu naučnu pažnju pored

³⁷ Danilo Radojević, *Od književnog do povijesnog*, CDNK, Podgorica, 2003, str. 70.

³⁸ Isto, str. 75.

³⁹ Danilo Radojević, *Dukljanski horizonti*, CDNK, Podgorica, 1995.

⁴⁰ Danilo Radojević, *Crnogorci na limesu*, Crnogorski centar Međunarodnog P.E.N.-a, Podgorica, 1999.

⁴¹ Danilo Radojević, *Opet crnogorske teme*, DANU, Podgorica, 2009.

Njegoša, posebno je zaokupljao i pjesnik Mirko Banjević, pa je o njemu ostavio veliki broj priloga i još uvijek neobjavljenu doktorsku disertaciju *Geneza stvaralaštva Mirka Banjevića*. Kad se Radojevićev filološki opus sagleda kao cjelina, nameće se utisak da je riječ o jednome od najsuptilnijih tumača crnogorske književno-jezičke baštine, utemeljivaču moderne crnogorske književne historiografije i vrijednome pregaocu na poslu očuvanja crnogorske nacionalne, kulturne, jezičke i književne samosvijesti.

Bibliografija

- „Antologija crnogorske revolucionarne poezije“, izbor Danilo Radojević, u knjizi: *Jugoslovensko pjesništvo NOB i revolucije: SR Bosna i Hercegovina, SR Crna Gora, SR Hrvatska, SR Srbija*, Spektar, Zagreb, 1983.
- Drljević, Sekula: *Politička misao. Izabrana djela*, uvodna studija, izbor tekstova i dokumentarnih priloga dr Danilo Radojević, Podgorica, 2007.
- *Kad je sve zborilo. Crnogorske narodne basne*, izbor Radoje Radojević, predgovor i pogovor Danilo Radojević, Biblioteka „Luča“, knj. 61, NIO „Pobjeda“, Titograd, 1979.
- Lipovina-Dorđević, Ljiljana: *Bio-bibliografija Danila Radojevića*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.
- Mijović, Pavle: „Riječ urednika“, u knjizi: Danilo Radojević, *Crnogorska literatura i tradicija*, Montenegrin P.E.N. Centre, Cetinje, 1993.
- Nikčević, Vojislav P.: *Istraga poturica – mit ili stvarnost*, Almanah, Podgorica, 2001.
- Nikčević, Vojislav P.: *Jezikoslovne studije*, Centralna narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2004.
- Pejović, Božidar: „Tragedija unifikacije u *Gorskom vijencu*“, u knjizi: *Problemski ogledi*, Svjetlost, Sarajevo, 1974.
- Petrović Njegoš, Petar II: *Gorski vijenac*, priredio Danilo Radojević, Školska knjiga, Zagreb, 1981.
- Petrović Njegoš, Petar II: *Gorski vijenac*, priredio Danilo Radojević, Školska knjiga, Zagreb, 1985.
- Pižurica, Krsto: „Njegoš (i oko njega) u naučnikovome ogledalu“, u knjizi Danila Radojevića, *Studije o Njegošu*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011.
- Popović, Vuk: *Pisma Vuku Karadžiću*, priredio Danilo Radojević, CID, Podgorica, 1999.
- *Potopno vrijeme. Crnogorske narodne priče*, izbor Radoje Radojević i Danilo Radojević, predgovor i pogovor Danilo Radojević, Biblioteka „Luča“, knj. 67, NIO „Pobjeda“, Titograd, 1982.

- Radojević, Danilo, „Neistoriska paradoksanja o Dukljaninu“, *Kritika*, br. 6, Zagreb, 1969.
- Radojević, Danilo: „Ćupićeva verzija ‘Bijele knjige’“, *Dukljanski horizonti*, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 1995.
- Radojević, Danilo: „Enciklopedijske nedosljednosti“, *Književne novine*, br. 294, Beograd, 1967.
- Radojević, Danilo: „Kontinuitet jedne antinacionalne (antidržavne) politike“, *Kritika*, br. 8, Zagreb, 1969.
- Radojević, Danilo: „Povodom prve knjige *Istorije Crne Gore*“, *Stvaranje*, br. 5, Titograd, 1968.
- Radojević, Danilo: *Crnogorci na limesu*, Crnogorski centar Međunarodnog P.E.N.-a, Podgorica, 1999.
- Radojević, Danilo: *Crnogorska literatura i tradicija*, Montenegrin P.E.N. Centre, Cetinje, 1993.
- Radojević, Danilo: *CXIV godina i ličnosti (1827–1941). Prilog leksikonu ličnosti koje su doprinijele nestanku crnogorske države*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2011.
- Radojević, Danilo: *Dukljanski horizonti*, CDNK, Podgorica, 1995.
- Radojević, Danilo: *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori: crkveno-povijesne rasprave*, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 2000.
- Radojević, Danilo: *Od književnog do povijesnog*, Crnogorsko društvo nezavisnih pisaca, Podgorica, 2003.
- Radojević, Danilo: *Opet crnogorske teme*, DANU, Podgorica, 2009.
- Radojević, Danilo: *Studije o Njegošu*, Književna zajednica „Petar Kočić“, Beograd, 1974.
- Radojević, Danilo: *Studije o Njegošu. Njegoševa raskršća*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011.
- Radojević, Danilo: *Tri zabranjene knjige Savića Markovića Štedimlje*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2008.
- Radojević, Radoje: *Mučenici*, priredio Danilo Radojević, Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2005.
- Radojević, Radoje: *Osporavana kultura: kritike i polemike*, priredio Danilo Radojević, Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2006.
- Vrčević, Vuk: *Tužbalice*, drugo, prošireno izdanje, priredio Danilo Radojević, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011.
- Vrčević, Vuk: *Tužbalice*, priredio Danilo Radojević, NIO „Pobjeda“, Titograd, 1986.

Aleksandar RADOMAN & Adnan ČIRGIĆ

DANILO RADOJEVIĆ AS A MONTENEGRIST

The authors of this paper provide an overview of the philological work of academician Danilo Radojević. Belonging to a generation of Montenegrin authors who rejected the traditionalist perceptions, Radojević is one of those who traced the paths of modern Montenegristics. His scientific interests are broad, and his contribution is significant in many disciplines – literary historiography, philology, culturology, ethnology, etc. In his historical-literary works Radojević shows a broad education and commitment to shed light on unknown or lesser known segments of our literary and cultural heritage.

Key words: *Danilo Radojević, Montenegristics, the history of literature, philology*